

Дияна Николова. *Транспозиции на пасторалното в Бел епок.* Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2018, 414 с. ISBN 978-619-202-344-7.

Дияна Николова тръгва към изследването на едно изключително комплексно културно явление, каквото е Бел епок (условно: времето от 1871 до 1914 г., но задаващо продуктивни ефекти и в десетилетията след това), водена от едно щастливо хрумване.

Предизвикателствата пред изследователя на Бел епок идват от множество посоки. Най-напред това са социалната и менталната ситуация, произведени под натиска на т.нар. втора индустриална революция. За европейската цивилизация епохата е времето на един непознат дотогава траен мир, при което се дава ход на интензивното развитие на новите производства и комуникации, свързани с електрификацията, новите транспортни форми, новите средства за общение и т.н. Появяват се непознати дотогава мегаполиси, населявани от прилично образовани и прилично икономически осигурени жители.

Времето се самоосъзнава и като нова културна епоха, противопоставяща се на всичко предшествало я (особено на непосредствено предшествалото я). Новата култура се характеризира с нечуван от средните векове нататък синкретизъм, но на много по-високо ниво от средновековния. Става дума за успореденост и взаимна вплетеност на прогресиращите природни, технически, социални и хуманитарни науки с всички видове „изящни“ и „приложни“ изкуства, при което рязко се размиват границите между тях.

Новите стилове (особено добре видно при т.нар. сецесион) имат претенцията да бъдат едновременно тотални, масови и персонализирани – нелесна задача. В архитектурата тя се решава чрез едностилното изграждане на цялата сграда: от външния вид до всички интериорни детайли без изключение. Ако фасадата заявява масова валидност, интериорът търси максимално съобразяване с вкусовете и нуждите на поръчителя. Претенциите за масовост водят до изместване и отместване на заварени жанрове и форми от нови – живописата отстъпва на плаката и тиражираната графика, операта – на оперетата и мюзикъла, преосмисля се балетното изкуство и т.н. Целият този сложен контекст не позволява да бъде обхванат с един панорамен поглед. Подобните начинания неизбежно страдат от дефицити.

Щастливото хрумване на Николова е насочването на изследователското внимание към една наглед маргинална ниша: пасторала, пасторалното, и то с неговата представеност в продукцията на парижката артистична среда, доколкото именно Париж се налага като център и модел на епохата.

Монографията, с общ обем 414 страници, на 36 от които се разполага списъкът с ползваната литература, е разпределена в пет количествено неравни глави: очертава се характерът на Бел епок и мястото на пасторалното в нея; тълкува се пасторалът като метамодел; детайлно се проследяват новите удоволствени пространства; специално се анализират метаморфозите на пасторала в сценичните изкуства, литературата и визуалните артистични форми.

Авторката отбелязва липсата на български обстойни изследвания върху Бел епок, но и насочва към трудно обозримото множество текстове в световната наука както за епохата като цялост, така и за нейни сегменти. *Оригиналността* и *самостоятелността* на нейното изследване се гарантират тъкмо чрез производството на споменатата уникална гледна точка: употребите на пасторалното в културата на Бел епок (предварителен евристичен ход е разобличаването на предразсъдъка за изчезването на феномена от европейската култура след времената на Романтизма).

Дияна Николова доказва пасторала като метамодел (а не система от литературни жанрове). Вкарвайки в действие разгърнат методологически апарат, следващ най-вече стиловете на „Анали“ и т.нар. Чикагска социологическа школа, нееклектично съчетавани с похвати, разработени от други меродавни мислители на съвременността, тя извежда спецификите на пасторалното в Бел епок, полагайки ги върху дълбок исторически фон, тръгващ от архетипичните му антични форми, през Ренесанса, чак до първата половина на XIX в.

Привидността за несъщественост на полето на пасторалното през Бел епок се задава от собствените социални и естетически програми на епохата, насочени именно към урбанистичното, публичното, масовото. Отгук следва и първоначалната изненада от масовото присъствие на пасторалното и неговите архетипични схеми в творчеството на артистичния авангард, и то от всички стилове и направления.

Става дума не само за безкрайното количество пасторални (със и без кавички) пейзажи и фигурни композиции в творчеството на художниците от импресионистите насетне, но и за всички други изкуства, налагащи и развиващи културния модел. Обемното познаване на изследваната област дава възможност на авторката да изведе както

продължаването на пасторалната традиция в хода на Бел епока, така и сериозните трансформации, които тя претърпява тогава, задали „новите и оригинални употреби на пасторалното“.

Изборът на изследователския предмет предоставя (поради неговата „маргиналност“) възможност за дистанцирано обглеждане на цялостния културен процес на епохата като единен. Това дава възможност и за адекватното включване на типологичния подход, ставащ продуктивен тъкмо и най-вече от такава перспектива. Тези два сполучливи избора – на предмета и метода – стоят в основата на успешния анализ и на същинското откритие, направено в този текст.

Навярно най-съществената промяна в пасторалния код, показва Николова, идва от тълкуването на изходното за пасторала *otium* (свободно време) като *plaisir* (удоволствие). Свободното време, посвещаващо на интелектуално съзерцание и интензивен интелектуален живот, се интерпретира като време за удоволствие, за хедонистични наслади.

Друга съществена новост е поместването на пасторалните *loci amoeni* не из разни (действителни или фиктивни) изолирани природни (в опозиция на цивилизационните) топоси, а сред същинското „тяло“ на големия град: из неговите квартали предградия или даже (каквато е случаят с Монпарнас) почти в центъра му. Във всеки случай обаче не в центровете на политическия, административния, академичния или артистичния естаблишмънт със съответните им парадигми, а тъкмо там, където се изгражда тяхната алтернатива.

Landschaft (неурбанизирана природа) се заменя в новия пасторал с *Stadtschaft* (градскост) – както забелязва Валтер Бенямин. Сегашната пасторалност се дистанцира от класическите форми на носталгия по някаква нецивилизована природа, някаква първозданна естественост. Конкретните *loci amoeni* са местата за удоволствие: кабаретата, кафенетата, клубовете, танцовите зали, парковете, тенис кортовете, плажът: декорите на игровите пространства, териториите на освободеността от социалните условности.

И в пасторала на тази епоха се вижда характерното за нея тенденциозно съвместяване на високото и ниското, елитарното и комерсиалното, извисеното и кичозното. Пасторалното дава най-силен израз на „театралното“: на „обществото като спектакъл“, на превръщането на самия град в театрална сцена. Пасторалното съхранява специфичния за жанра темпорален код на блажено без-време и дори отвъд-време.

Може да се твърди, че то не е форма на пряка съпротива срещу самия социален ред. Но то утвърждава физиономията си на специфич-

на стратегия и ценностна система, противопоставяйки спонтанността на регламентираната условност, свободата – на нормата, приватното – на публичното. В унифицирания мегаполис пасторалното изявява персоналното, уникалното, екстремно-авангардното; подрива конформното. То става носител на нови мисловни и естетически модели на епохата, минавайки през практически всички артистични формати, като подпомага разгръщането и на стиловете от 20-те и 30-те години на XX в., които вече не се ползват пряко от неговите ресурси.

Николова анализира подробно както елитарни, така и масови феномени на пасторалното. Обхванати са и съвсем нови за тогава топови на удоволственото, като напр. плажа или тенискорта, както и експанзиращите форми на рекламата и тиражната графика, популярните музикални жанрове (оперетата) и т.н. Плурализъмът на изследователските обекти (сценични изкуства, визуални изкуства, литература) се изисква с необходимост от собствената мяра на предмета „Бел Епок“ с неговата тотална синкретичност, с характерния му интелектуален и артистичен промискуитет.

Погледът е насочен към ситуацията в Париж – артистичния образец за онзи период, която се изследва до най-тънки детайли: във фокус влизат автори и творби, неставали обект на специални изследвания не само в българската наука. Заедно с това – чрез „Руските сезони“ – се постига типологично определяне на културната стилистика, доминирала в тогавашна Европа: на нейния интернационален и синкретичен характер с характерната за него вплетеност на природните и техническите науки с всички актуално практикувани видове изкуства.

Грижливо изграденият общ извод е и същинското откритие на изследването. „Пасторалното“ се оказва формата, чрез която не само става възможно най-радикалното осъществяване на авангардните артистични стилове. То освен това дава най-ярката възможност за отхвърлянето на общата норма, диктуваща анонимността, масовата, *à la das Man*, социална наличност на личността, схващана като набор от маски, налагани от ролята ѝ в обществените ситуации. Тук, напротив, се полага алтернативата на радикалната персоналност, на креативната уникалност. На творчеството от лично име и лицето като център и ценност. Полага се онова, с което бива базисно асоциирана днес културата на Бел епок.

Откритието на Дияна Николова се състои в извеждането на неочевидния факт, че нашите характеризирания на тази епоха се базират всъщност върху онова, което самата тя в масовите си форми схваща

като маргинално, нетипично. Обективната илюзия за доминиращата меродавност на авангардните стилове, с които тя се асоциира днес, следва тъкмо от позицията, поведението и творческата практика на авангардните дейци от онова време, намиращи най-спонтанно и идеологически ненатоварващо приложение в пасторалните форми. Уни-кално-персоналният характер на присъствието в Бел епок, масово мислен като нейна съществена черта, се оказва реакция срещу нормативните тенденции на същата тази епоха.

Монографията на Дияна Николова *Транспозиции на пасторално-то в Бел епок* е изследване, многообхватно по предмет и базисно по съдържание и метод. За бъдещите (особено българските) изследователи както на Бел епок, така и на отделните феномени, тълкувани в него, то следва да заеме позицията на Standardwerk: меродавно произведение, което не позволява да бъде нито прескочено, нито заобиколено.

Георги Капривев